

Uitreiking prijs voor het journalistieke boek, de M.J. Brusse-prijs 2004/2005
28 februari 2006

Geachte aanwezigen,

Met trots presenteren wij vanmiddag de uitslag van de eerste Prijs voor het Beste Journalistiek Boek, uitgereikt door het Fonds BJP ter gelegenheid van het vijftienjarige bestaan. Die trots geldt niet onszelf, hoewel we als jury zijn uitgenodigd omdat we destijds het initiatief voor de oprichting namen, maar wat er is bereikt in die vijftien jaar – en daar hebben wij, althans als bestuurder of organisator of wat dies meer zij – niets aan gedaan.

De oogst aan journalistieke, non-fictie boeken, althans het aantal boeken dat wij ter beoordeling voorgelegd kregen bedroeg maar liefst 152. Het was de oogst van twee jaar. Zo'n aantal was vijftien jaar geleden ondenkbaar geweest. Het is ons eens te meer duidelijk geworden door de jurywerkzaamheden: er is in Nederland een genre bij gekomen, een genre dat bovendien een grote bloei doormaakt. Dat kwaliteit vertoont en waar een publiek voor blijkt te zijn. Wie de boeken uit dat genre ter hand neemt ziet opvallend vaak vermeld dat ze tot stand zijn gekomen met steun van het Fonds. Dat stemt ook heel tevreden. Want een publiek is nog geen markt en soms kan kwaliteit niet zonder dit soort ondersteuning.

Het Fonds wil zich echter niet teveel op de borst kloppen, zo hebben we van de onvermoeibare directeur, Geke van de Wal, en het bestuur begrepen. Het realiseert zich terdege dat de financiële bijdrage vaak wel lucht en ruimte verschaft maar dat de geleverde inspanning en de vergoeding daarmee opzichzelf nog lang niet in een redelijke verhouding staan tot elkaar. Met andere woorden: het zijn uiteindelijk de passie, de toewijding, de liefde voor het onderwerp en voor het vak die de doorslag geven bij een geslaagd journalistiek project dat de vorm van een boek heeft gekregen. En misschien ook wel de gedachte dat het resultaat van al dat zwoegen straks op een iets duurzamere manier voortbestaat. Niet alleen in krant of weekblad of in bits en bytes, maar ook tussen twee kaften in de kast.

Juist omdat het boek nog altijd de pretentie heeft van een minder grote vluchtigheid, mag bij alle vreugde en waardering om de bloei van het genre wel één kritische noot worden gekraakt. En wel deze: naar onze indruk blijven de redactionele vaardigheden bij uitgeverijen daar wel eens bij achter. Wij hebben ons af en toe geërgerd aan de slordig, soms zelfs ronduit liefdeloze manier waarop in potentie belangrijk werk is uitgegeven. Slecht geredigeerd, rampzalig opgemaakt, met een bladspiegel zonder witregels en nauwelijks marges, zodat het lezen van sommige teksten ondanks onmiskenbare kwaliteiten tot een straf werd gemaakt. In sommige gevallen konden wij ons niet aan de indruk onttrekken dat misbruik werd gemaakt van het feit dat veel dag- en weekbladjournalisten nauwelijks weet hebben van de speciale eisen die het maken van een boek met zich meebrengt. Ook daar zal de markt wel iets mee te maken hebben, maar het antwoord op de vraag of er een Fonds voor Bijzondere Redactionele Assistentie moet komen laten wij graag aan anderen over.

Hoe zijn wij te werk gegaan bij de beoordeling?. Naar eigen smaak en inzicht. En met behulp van onze eigen journalistieke ervaring. Een andere jury zal het weer anders doen. Toch heeft het zin er wel iets over te vertellen.

Na de eerste leesronde, vrij vroeg dus, hebben wij besloten de selectie te vernauwen tot actuele non-fictie. Dat hield in dat wij puur geschiedkundige werken, bijvoorbeeld reconstructies op basis van op zichzelf bekend materiaal, en op de grens van het wetenschappelijke geschreven biografieën deze keer buiten beschouwing hebben gelaten. Dat houdt geenszins een depreciatie van het genre in. Het Fonds ondersteunt dit soort boeken vaak terecht. Het betekent louter dat wij een accent hebben willen leggen op de reportagevorm en bij de actualiteit.

Als tweede criterium voor deze prijs hebben we de boekvorm gekozen. Een bundeling van artikelen of interviews kan grote waarde hebben, maar een boek-als-boek stelt meer eisen aan compositie, samenhang en spanning. Die eisen hebben wij sterk laten gelden. Was het gelezene niet alleen interessant maar ook zo opgeschreven en ingericht dat snel even doorbladeren onmogelijk was? Liet het boek ons echt niet meer los?

Al lezend, oordelend en beraadslagend merkten wij dat ook na toepassing van deze criteria twee categorieën overbleven die eigenlijk onvergelijkbaar zijn - en dat ook zullen blijven.

Er is het persoonlijke verslag, de zoektocht, het soms kleine verhaal dat zo goed, haast of zelfs helemaal literair is geschreven dat het inzichten opent die op een andere manier niet te verkrijgen waren. Hoewel het op feiten is gebaseerd, ontleent het uiteindelijk zijn kracht aan de stijl. We herinnerden ons dat we vijftien jaar geleden bang waren dat die, zeg maar, 'literaire journalistiek' in het geweld van rationalisatie en tempoversnelling, zou verdwijnen. Die vrees is niet bewaarheid. Journalisten krijgen nu zelfs literaire prijzen en zijn een bron van inspiratie voor jongere collega's.

Een tweede categorie kunnen we ruwweg aanduiden met de term 'onderzoeksjournalistiek'. Zoals onderzoek aan literair werk vooraf gaat, zo kan ook de onderzoeksjournalistiek niet zonder een goede, effectieve stijl. Maar in dit genre overtuigt een prestatie toch vooral door wat de auteur aan onbekende feiten heeft weten op te diepen, door de tot dan toe ongeziene verbanden die hij weet te leggen. Bewijskracht hoort de nadruk te hebben in dit werk. We realiseren ons nu dat de tijd en energie die nodig zijn voor goede onderzoeksjournalistiek minstens zozeer worden bedreigd door het streven naar efficiency en winstmaximalisatie. Misschien is die bedreiging op dit gebied zelfs groter.

Wij hebben niet op voorhand willen kiezen tussen beide categorieën, die wij beide zeer belangrijk vinden, maar de keuze laten hangen van wat ons naar de maatstaven die binnen ieder genre gelden als de hoogste kwaliteit beschouwden. Uiteindelijk waren we het nog verrassend snel eens.

Ik ga nu over tot het noemen van de zes genomineerden en daarbij een paar opmerkingen. Verwacht geen uitgebreide recensie en ook de volgorde is nog geen indicatie voor de bekroning. Wie de eerste M.J. Brussepijs ontvangt hoort u pas daarna. .

De familiechroniek is in opkomst als journalistiek genre, dat merkten wij aan onze oogst. We troffen ettelijke voorbeelden van dit soort binnenhuis-vertellingen-op-de-vierkante-meter, bijvoorbeeld de prachtig geschreven geschiedenis van een Koerdische familie, 'De gebroeders Kaygun, van Annerieke Goudappel. In onze ogen spande Minka Nijhuis de kroon met 'Het huis van Khala', de nuchter genoteerde kroniek van het leven van de acteur Abbas, zijn vrouw Ward, grootmoeder Khala en de rest van deze familie in Bagdad. Het is niet alleen een voorbeeld van superieure interieurschilderkunst maar tegelijk een buitengewoon moedige

onderneming, want de omstandigheden waaronder Nijhuis moest werken waren zwaar en gevaarlijk. Bovendien is het Huis van Khala, ook nog onthullend: zelden beleef je oorlog zo van binnenuit.

In Nederland is het geen oorlog, al willen sommigen ons dat doen geloven, maar dat er tegenstellingen bestaan tussen bevolkingsgroepen, op grond van ras en rijkdom, cultuur en geloof is bekend. Over de vraag waar ze vandaan komen wordt te vaak in algemene termen gesproken. Margalith Kleijwegt doet al jaren pogingen om achter de deuren van mensen en instanties te komen en binnen te treden in de huis- en de vergaderkamers van mensen die alleen maar op hun gedrag en hun uitlatingen daarbuiten worden beoordeeld. Het verkrijgen van die toegang lijkt soms moeilijker dan in Bagdad. Met veel geduld, zonder vooroordeel met een grote persoonlijke inzet verkende Kleijwegt een jaar lang de Amsterdamse buurt Oud-West. Het was het jaar waarin Theo van Gogh werd vermoord. Zijn moordenaar kwam uit deze buurt. In 'Onzichtbare ouders' wordt zonder dramatisch effectbejag de achtergrond geschetst van een drama dat zich onder onze ogen afspeelt. Dat wil zeggen: wanneer wij mee willen kijken met de ogen van deze journaliste, die een meester is in haar vak.

Ook Annejet van der Zijl schreef een soort familiechroniek. 'Sonny Boy' is het tragische verhaal van deze Surinaams-Hollandse liefde heeft alles in zich om in de Nederlandse literaire non-fictie een klassieker te worden. Het is meer dan een liefdesverhaal zoals het ook in een roman verteld zou kunnen worden. Want ten grondslag hieraan ligt een zeer gedegen onderzoek naar deze levens die voorgoed vergeten dreigden te worden. Geen zee ging Van der Zijl te hoog, ieder spoor werd nageplozen, elke locatie bezocht, iedere getuige gehoord. Juist in journalistiek opzicht verdiende Sonny Boy dan ook ten volle een nominatie.

In de categorie hard en nieuws en gedegen spitwerk naar meningen, feiten en hun samenhang verschenen de afgelopen tijd verschillende boeken die lof verdienen. Zo lasen we de twee uitstekend gerechercheerde documentaire boeken van de NRC-duo's Petra de Koning en Cees Banning en Jutta Chorus en Ahmet Olgun over respectievelijk het Haagse proces tegen de oorlogsmisdadigers uit voormalig Joegoslavië en de gebeurtenissen rond de moord op Van Gogh. Niet alleen deze journalisten verdienen lof voor hun werk, maar ook de krant die nog steeds mensen in staat stelt zich langere tijd aan een onderwerp te wijden, juist wanneer dit niet, of niet meer, iedere dag op de voorpagina zal staan. Zonder een directe vergelijking te hebben willen maken met de al genoemde titels heeft de jury echter gekozen voor het nomineren van een derde boek met gelijksoortige kwaliteiten. In 'Het drama Ahold', niet de meest inventieve titel overigens, laat financieel journalist Jeroen Smit zien dat op het terrein waarover hij schrijft niet alleen de grote beslissingen worden die ons dagelijks leven beïnvloeden, maar dat ze, inderdaad, vandaar dus die titel, ook groot drama opleveren. Smit maakt de cijfers begrijpelijk en de motieven van zijn hoofdrolspelers inzichtelijk. Dat leverde een boek op dat, eenmaal eraan begonnen, nauwelijks meer weg te leggen valt. Wie het uit heeft, zal nooit meer op dezelfde manier een supermarkt binnengaan.

Dan zijn er de reisverslagen. In redelijk groten getale troffen we onder onze inzendingen boeken die je, grofweg, zou kunnen betitelen als: correspondent neemt afscheid, zowel van het land waarover hij een aantal jaren verslag heeft gedaan als van een deel van zijn leven. Soms levert dat enigszins plichtmatige bewerkingen op van eerdere stukken, soms brengt dit genre wel degelijk heel bijzondere boeken voort. 'De nacht van de schreeuw' bijvoorbeeld van Marjon van Royen, waarin zij het intieme verhaal vertelt van twee vrouwen: haar Mexicaanse werkster en de correspondentie zelf. Of het verhelderende, zakelijk geschreven boek over Marokko van Steven Adolf Uiteindelijk viel onze keuze binnen dit genre, of sub-

genre, op 'Boze Geesten van Berlijn' van Philip Remarque. Als gewezen correspondent van de Volkskrant schreef hij een informatief en nuttig maar ook emotioneel en persoonlijk boek over deze stad. Hij maakte de geschiedenis tastbaar in zijn beschrijvingen van stenen, straten, huizen, mensen zodat die onder de huis van de lezers kruipt en hem niet meer verlaat.

Auke Kok bewees al eerder dat hij op basis van zorgvuldig onderzoek en in een boeiende reportagestijl historische gebeurtenissen tot leven weet te brengen. De nederlaag in de WK-finale van 1974 is niet alleen zo'n historische gebeurtenis maar wordt door Kok in "Wij waren de besten" in actueel perspectief geplaatst doordat hij de mythe ontrafelt die in de titel is verwoord. Er verschijnt dezer dagen een stortvloed van sportboeken en het aantal zal naarmate wij de volgende wereldkampioenschappen in Duitsland naderen alleen maar toenemen. Laten wij hopen dat het boek van Kok dan als een maatstaf geldt. Zo kun je ook schrijven over sport: met liefde, maar zonder op te hemelen. En met oog voor wat voetbal voor de samenleving te betekenen heeft.

Zo'n ruim perspectief heeft Frank Westerman ook gekozen voor zijn reisreportage 'El Negro en ik', een speurtocht naar de mens achter een opgezette neger die ruim anderhalve eeuw in Europa tentoongesteld werd. Wat de vertelling bijelkaar houdt is niet alleen het lot van de pop in mensenhuid maar vooral de persoonlijke inzet en de persoonlijke geschiedenis van de verteller. Frank Westerman behoort tot de kleine groep journalistieke non-fictie schrijvers die zich volledig aan dit genre heeft gewijd en daarvoor terecht grote, en steeds grotere waardering ontvangt. El Negro en ik werd al bekroond met de Gouden Uil maar kon in onze lijst onmogelijk ontbreken.

Dat zijn de zeven nominaties. Als wij het onszelf hadden toegestaan zouden het er ook acht of negen of tien kunnen zijn. Ik herhaal nog maar eens dat er veel was en dat we veel niet vergelijkbaar vonden. In onze 'shortlist' hebben wij aan die diversiteit geprobeerd nog enigszins recht te doen. Maar toen moest er een keuze worden gemaakt. De meeste jury's vermelden nu dat dat erg moeilijk was. Bij ons duurde het niet lang voor er consensus was. Wij keken elkaar aan en dachten: daar kunnen wij heel goed mee leven. Sterker nog: daar zijn we trots op. Net als op het Fonds, zijn jubileum en de prijs. Laat ik u dus ook maar niet veel langer in onzekerheid laten.

De M.J. Brusse Prijs voor het beste journalistieke boek van 2004 en 2005 gaat naar een werkstuk dat zowel van fraai onderzoek als van een scherpe pen getuigt, van kennis op het gebied van de feiten en van kunde als het gaat om het brengen van de feiten, een boek uit de grote wereld, over intriges en internationale complotten, en over de kleinheid van de mensen die er een rol inspelen, een geschiedenis bovendien waarvan de gevolgen dagelijks merkbaar zijn in menige Hollandse straat en op menige Hollandse tafel. Een boek waarvan het einde slechts voorlopig is, omdat er nog een epiloog in de rechtszaal te wachten staat, die naar onze bescheiden mening zal bevestigen wat deze journalist ons al vertelde....

De prijs gaat naar Jeroen Smit voor "Het drama Ahold"